

Piotr Stec

Kontrola eksportu dóbr kultury w prawie francuskim

Ochrona Zabytków 50/2, 110-115

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KONTROLA EKSPORTU DÓBR KULTURY W PRAWIE FRANCUSKIM

Francja była drugim obok Włoch krajem, który zdecydował się na wprowadzenie ustawowej kontroli eksportu dóbr kultury. Główną przyczyną tej regulacji była chęć zachowania w kraju dzieł francuskiej sztuki współczesnej wykupywanej przez zagranicznych kolekcjonerów, zwłaszcza amerykańskich¹. Pierwszy system klasyfikacji dóbr kultury wprowadzono ustawą z 30 marca 1887 r. opracowaną przez zespół specjalistów, którym kierował wybitny francuski architekt i historyk sztuki Eugène Viollet-le-Duc². Wpisowi do rejestru podlegały ruchomości zabytkowe należące do państwa lub gmin i instytucji publicznych, przy czym w przypadku tych pierwszych obowiązywał bezwzględny zakaz wywozu za granicę. Zabytki będące we władaniu gmin i instytucji publicznych mogły być eksportowane po uzyskaniu zezwolenia³. Ustawę tę zastąpiło prawo z roku 1913, które — wielokrotnie nowelizowane — obowiązuje do dziś.

Kolejna ustawa mająca na celu ochronę dziedzictwa kulturowego Francji przed działalnością obcych handlarzy i kolekcjonerów została wydana po zakończeniu I wojny światowej. W osłabionym na skutek działań wojennych kraju podaż dzieł sztuki była tak duża, że rząd zdecydował się na wprowadzenie ustawą z 31 sierpnia 1920 r. całkowitego zakazu eksportu dóbr kultury⁴. Ustawa ta funkcjonowała niewiele ponad rok, a zasadniczą przyczyną jej uchylecia była obawa, że zaszkodzi ona „*roli Francji jako centrum handlu sztuką*”⁵. Sytuacja taka utrzymała się do roku 1941, kiedy to rząd Vichy wydał ustawę o eksporcie dzieł sztuki uzależniającą wywóz dóbr kultury za granicę od uzyskania stosownego zezwolenia. Ustawa ta obowiązywała do roku 1992.

Kontrola eksportu dóbr kultury do roku 1992

Po II wojnie światowej zagadnienia związane z eksportem dóbr kultury uregulowane zostały w następujących aktach prawnych:

- ustawa z 31 grudnia 1913 r. o ochronie zabytków⁶
- ustawa o archiwach z 3 stycznia 1976 r.⁷

- ustawa z 23 czerwca 1941 r. o eksporcie dzieł sztuki⁸
- ustawa z 31 grudnia 1921 r. o pobieraniu podatków i prawie pierwokupu państwa w przypadku sprzedaży publicznej. Ta ostatnia dotyczy jednak wszystkich transakcji tego typu, bez względu na to, czy rzecz ma zostać wywieziona poza granice Francji⁹.

Wprowadzony w roku 1913 system klasyfikacji dotyczy w myśli art. 14 ustawy rzeczy ruchomych i nieruchomości z przeznaczenia (*immeubles par destination*)¹⁰, których zachowanie leży w interesie publicznym z punktu widzenia historii, sztuki, nauki lub techniki. Klasyfikacji podlegają także nieruchomości lub ich części, których zachowanie leży w interesie publicznym z punktu widzenia historii lub sztuki (art. 1).

Procedura wpisu zabytku do rejestru jest zróżnicowana w zależności od tego, czyją własnością jest zabytek. W przypadku rzeczy ruchomych stanowiących własność państwa, departamentu, gminy lub zakładu publicznego klasyfikacja następuje w drodze rozporządzenia Ministra Kultury (*ministre chargé des affaires culturelles*). Podmiot, którego własnością jest rzecz, może w ciągu sześciu miesięcy od chwili powiadomienia go o klasyfikacji odwołać się do Rady Stanu (*Conseil d'Etat*), która wydaje orzeczenie (*décret*) w tej sprawie (art. 15). Inny tryb postępowania przewidziano dla rzeczy będących własnością innych osób niż wymienione w art. 15 ustawy, które mogą zostać sklasyfikowane przez ministra kultury za zgodą właściciela. Jeżeli właściciel nie wyraża zgody, decyzję o klasyfikacji wydaje Rada Stanu. Ze względu na to, że decyzja klasyfikująca rzecz jako zabytek nakłada na właściciela dodatkowe obowiązki i ograniczenia w sposobie rozporządzania rzeczą, ustawa umożliwia mu uzyskanie odszkodowania odpowiadającego sumie, o jaką zmniejszyła się wartość rzeczy w wyniku nałożenia nań tych obowiązków¹¹. Jeżeli strony nie uzgodnią same wysokości odszkodowania, sprawa zostaje przekazana na drogę sądową.

Obrót ruchomościami sklasyfikowanymi podlega licznym ograniczeniom, których zakres jest różny w za-

1. S. Nahlik, *Zagadnienie międzynarodowej ochrony dzieł sztuki w czasie pokoju* (w:) *Księga pamiątkowa ku czci Juliana Makowskiego z okazji 50-lecia pracy naukowej*, Warszawa 1957, s. 228.

2. E. Małachowicz, *Ochrona środowiska kulturowego*, t. 1, Warszawa 1988, s. 44.

3. P. J. O'Keefe, L. V. Prott, *Law and cultural heritage*, vol. 3 — *movement*, London 1989, s. 455.

4. S. Nahlik, op. cit., s. 288.

5. P. J. O'Keefe, L. V. Prott, op. cit., s. 455.

6. Tekst ustawy opublikowano w pracy A. M. Compagna, P. Petraio, *Beni culturali e mercato Europeo. Norme sull'esportazione nei paesi della Comunità*, Roma 1991, s. 455–458.

7. Tamże, s. 460–462.

8. Tamże, s. 459–460.

9. S. de Vilmorin, *Retention, Classification and, perhaps Compensation under French Law* (w:) *Institute of Art and Law Transacting in Art IV, Art Export Licensing and the International Market. A Seminar held on March 19th 1996*, s. 1.

10. Chodzi tu o takie przedmioty, które mimo że stanowią integralną część nieruchomości mogą zostać przy użyciu współczesnej techniki odłączone od nieruchomości i występować samodzielnie w obrocie (np. freski, malowidła ścienne).

11. „*Le classement pourra donner lieu au paiement d'une indemnité représentative du préjudice résultant pour le propriétaire de l'application de la servitude de classement d'office*”.

leżności od tego czy właścicielem jest państwo, związek publiczno–prawny, czy osoba prywatna. W przypadku dóbr kultury będących własnością państwa obowiązuje bezwzględny zakaz ich zbywania. Przedmioty sklasyfikowane należące do departamentów, gmin, zakładów publicznych oraz instytucji użyteczności publicznej mogą być przedmiotem obrotu, przy czym dopuszczalność transakcji uzależniona została od wydania zezwolenia przez Ministra Kultury. Własność zabytku może być przeniesiona wyłącznie na podmioty wymienione w ustawie — państwo, osobę urzędową (*personne publique*) lub instytucję użyteczności publicznej. Inne podmioty nie mogą nabyć własności rzeczy podlegającej tym ograniczeniom. Nabywcy w dobrej wierze przysługuje jednak prawo do zwrotu zapłaconej przezeń ceny.

Jeżeli chodzi o rzeczy znajdujące się w rękach prywatnych, to obrót nimi nie podlega takim ograniczeniom. Właściciel rzeczy ma jednak obowiązek poinformować o transakcji Ministra Kultury, ponadto ma obowiązek poinformować nabywcę, że rzecz została sklasyfikowana (art. 19). Podyktowane jest to tym, że zbycie rzeczy nie powoduje wygaśnięcia klasyfikacji, a co za tym idzie wszystkie wynikające z niej obowiązki przechodzą automatycznie na nabywcę. Ustawa wprowadza całkowity zakaz wywozu obiektów sklasyfikowanych.

Eksport dóbr kultury innych niż te, o których mowa w ustawie z roku 1913 o ochronie dóbr kultury uregulowany został w ustawie z roku 1941. Ustawa dotyczy „*mebli pochodzących sprzed roku 1830, dzieł malarzy, grawerów, rysowników, rzeźbiarzy i dekoratorów powstałych przed dniem 1 stycznia roku 1900, jak również przedmiotów pochodzących z wykopalisk prowadzonych we Francji lub Algierii*”¹². Eksport przedmiotów mających znaczenie narodowe, historyczne lub artystyczne (*les objets présentant un intérêt national d'histoire ou d'art*) uzależniony został od uzyskania zezwolenia Ministra Edukacji Narodowej i Młodzieży. Procedura uzyskiwania licencji eksportowej była dwustopniowa. Osoba chcąc wywieźć dzieło sztuki za granicę musiała najpierw uzyskać opinię ekspertów. Szczegółowo kwestię tę uregulowano w *Informacji dla eksporterów dzieł sztuki i kolekcji* z 15 stycznia 1988¹³. W przypadku książek, rękopisów, fotografii, grafik, litografii oraz monet i medali mających więcej niż sto lat wymagana była opinia Biblioteki Narodowej. Eksporterzy innych dóbr kultury musieli uzyskać opinię Biura ds. Kolekcji i Spraw Celnych Dyrekcji Muzeów Francuskich. Opinia ta nie była wymagana w odniesieniu do dzieł artystów żyjących w chwili wywozu dzieła lub powstałych w ciągu dwudziestu lat

poprzedzających wywóz, o ile ich wartość nie przekraczała 100 000 franków. Opinię ekspertów wraz z innymi dokumentami należało przedstawić następnie w urzędzie celnym. Administracja mogła wówczas udzielić zezwolenia na wywóz, zakazać eksportu lub też odkupić rzecz za cenę podaną w deklaracji celnej przez eksportera¹⁴. Pierwotnie ustawa ta nie stosowała się do dzieł sztuki wwiezionych legalnie na terytorium Francji (art. 3). Przepis ten został uchylony przez dekret z roku 1958, który wyłączył jednocześnie stosowanie przepisów karnych ustawy do tychże dzieł sztuki. Pojawiły się jednak głosy mówiące o tym, że art. 3 nie mógł zostać uchylony w ten sposób i obowiązuje nadal, gdyż w świetle orzeczenia Rady Stanu w sprawie Talleyrand–Périgord z roku 1969 dekret jako akt niższego rzędu nie może zmienić ustawy¹⁵.

Uzależnienie zezwolenia na wywóz dzieła sztuki od decyzji o charakterze uznaniowym stanowi istotną uciążliwość dla właściciela. Rzecz, której nie można wyeksportować traci znaczną część swojej wartości. Co więcej, eksporter ryzykuje utratę wywożonego przedmiotu, gdy państwo zdecyduje się na skorzystanie z prawa odkupu, co może być szczególnie uciążliwe dla właściciela, gdy nie ma on zamiaru wyzbywać się własności wywożonego przedmiotu. Właściciele, którym odmówiono zezwolenia podejmowali starania o uzyskanie od władz odszkodowania równoważącego poniesione straty. W ostatnich latach toczyły się dwie takie sprawy, w których zapadły dwa różne wyroki. W pierwszej z nich, tzw. sprawie zbiorów Schlumpfa, powodowi nie udzielono zgody na wywóz importowanej uprzednio kolekcji samochodów. Sąd nie przyznał powodowi odszkodowania motywując to tym, że ustawa z 1941 r. nie przewiduje możliwości przyznania właścicielowi jakiegokolwiek rekompensaty pieniężnej¹⁶. W innej sprawie powód przywiózł z zagranicy obraz Van Gogha „*Jardin à Auvers*”, a następnie bezskutecznie starał się o uzyskanie zezwolenia na wywóz. Za pierwszym razem odmówiono mu powołując się na ustawę z 1941; za drugim wydano decyzję negatywną, gdyż obraz został w międzyczasie sklasyfikowany i zgodnie z art. 21 ustawy z 1913 r. nie mógł być wywieziony. Właściciel sprzedał obraz we Francji, a następnie wystąpił o odszkodowanie równe różnicy między ceną, jaką uzyskałby na rynku międzynarodowym a ceną uzyskaną we Francji. Tym razem sąd przyznał słuszność powodowi, a sądy wyższych instancji utrzymały wyrok w mocy zmniejszając jedynie wysokość odszkodowania¹⁷.

Środkiem służącym pośrednio kontroli eksportu dzieł sztuki jest przysługujące państwu prawo pierwokupu zabytków sprzedawanych na aukcjach. Upraw-

12. „*Ces dispositions sont applicables aux objets d'ameublement antérieurs à 1830, aux œuvres des peintres, graveurs, dessinateurs, sculpteurs, décorateurs, antérieures au 1er janvier 1900, ainsi qu'aux objets provenant des fouilles pratiquées en France ou en Algérie*”.

13. *Avis aux exportateurs d'objets d'art et de collection*, „*Journal Officiel*”, 15 janvier 1988.

14. P. J. O'Keefe, L. V. Prot, op. cit., s. 497.

15. S. de Vilmorin, op. cit., s. 2.

16. Tamże, s. 2.

17. Tamże, s. 3–4.

nienie to pozwala na zakup dzieła za cenę odpowiadającą jego wartości rynkowej, a co za tym idzie właściwe wyważenie interesów państwa i właściciela rzeczy. Uczestnicy licytacji są jednak świadomi tego, że państwo może skorzystać z prawa pierwokupu, co wpływa na uzyskaną cenę i prowadzi czasem do naruszenia interesów stron¹⁸. Właściciele rzeczy nabytych na aukcjach na ogół nie mieli problemu z uzyskaniem zezwolenia wywozowego wymaganego przez ustawę z roku 1941, przyjmowano bowiem w praktyce, że wyraźny brak zainteresowania państwa nabyciem zabytku w obrocie krajowym stanowi przesłankę do udzielenia takiego zezwolenia¹⁹.

Eksport archiwów uregulowany był tak jak wywóz innych dóbr kultury aż do roku 1979, kiedy to wydano ustawę o archiwach, której zakres przedmiotowy obejmował także tę problematykę²⁰. Archiwa zdefiniowane są jako „zespoły dokumentów, bez względu na ich datowanie, formę czy nośnik materialny, sporządzonych lub otrzymanych przez jakąkolwiek osobę fizyczną lub prawną, służbę lub instytucję publiczną bądź prywatną w toku jej działalności”²¹. Ustawa wprowadziła podział na archiwa publiczne i prywatne różniąc w związku z tym obowiązki osób, w których władaniu się one znajdują. Do archiwów publicznych zaliczono w art. 3 ustawy dokumenty wystawione w czasie ich działalności przez państwo, organy samorządu terytorialnego, zakłady i przedsiębiorstwa publiczne. W skład ich weszły również dokumenty instytucji prywatnych w takim zakresie, w jakim wypełniają one zadania o charakterze publicznie użytecznym oraz tych, którym poruczono zadania o charakterze publicznym, jak również oryginały dokumentów i repertoria osób urzędowych (*officiers publics ou ministériels*). Zespoły dokumentów inne niż wymienione w art. 3 ustawy są archiwami prywatnymi (art. 9). Klasyfikacja archiwów prywatnych odbywa się na podobnej zasadzie jak w przypadku dzieł sztuki. Jako archiwa historyczne mogą być sklasyfikowane na wniosek dyrekcji archiwów zbiory dokumentów mające duże znaczenie historyczne. W zależności od tego, czy klasyfikacja następuje za zgodą właściciela czy nie, właściwy do wydania decyzji jest Minister Kultury lub Rada Stanu (art. 11). Osobie, której sklasyfikowano archiwum przysługuje prawo do odszkodowania w wysokości równiej uszczerbkowi wynikłemu z faktu nałożenia na nią związanych z tym obowiązków. Jeżeli właściciel i organ administrujący nie uzgodnią wysokości odszkodowania, zostanie ono ustalone przez sąd (art. 18). Ustawa wprowadziła bezwzględny zakaz niszczenia sklasyfikowanych archiwów (art. 15) z wyjątkiem dokumentów, które straciły swoją wartość histo-

ryczną (*intérêt historique*). Archiwalia takie mogą zostać zniszczone za zgodą właściciela zasobu i administracji archiwów. Właściciel archiwum musi poinformować ewentualnych nabywców o tym, że zostało ono sklasyfikowane — podobnie jak to ma miejsce w przypadku dzieł sztuki skutki klasyfikacji „podążają” za archiwum bez względu na to czyją jest ono własnością (art. 14).

W ustawie o archiwach przewidziano dwa środki pozwalające państwu kontrolować obrót archiwaliami. Zbiory dokumentów wystawiane na aukcję mogą być odkupione przez państwo lub Bibliotekę Narodową — o ile jest to niezbędne ze względu na ochronę dziedzictwa archiwalnego — za cenę zaferowaną przez tego uczestnika przetargu, któremu udzielono przybicia. Państwo może skorzystać z tego uprawnienia także na rzecz jednostek samorządu terytorialnego (art. 20). Ze względu na to, że z uprawnienia tego administracja może skorzystać tylko wtedy, gdy dysponuje wiedzą o organizowanych aukcjach, na osoby urzędowe prowadzące licytacje nałożono w art. 19 ustawy obowiązek informowania administracji archiwów o terminie każdej takiej sprzedaży. Osoba, która chciała wywieźć sklasyfikowane archiwum za granicę musiała uzyskać zgodę administracji archiwów, która mogła podjąć w ciągu miesiąca jedną z następujących decyzji:

- zezwolić na eksport archiwów, przy czym milczenie administracji traktowane było jak zgoda na wywóz,
- uzależnić zezwolenie od sporządzenia kopii całości lub części eksportowanego archiwum,
- poinformować nabywcę o zamiarze skorzystania z prawa zatrzymania (*retention*) archiwaliów (art. 22). W takim przypadku państwo nabywa, na rachunek własny lub osoby prawnej prawa publicznego, archiwum za cenę ustaloną przez eksportera (art. 23).

Jeśli chodzi o archiwa niesklasyfikowane to zgodnie z ustawą Minister Kultury mógł zezwolić na eksport lub też skorzystać z prawa zatrzymania materiałów na takich samych zasadach, jak w przypadku zbiorów sklasyfikowanych (art. 24).

Dostosowanie ustawodawstwa do wymogów prawa wspólnotowego

Jedną z czterech podstawowych swobód zagwarantowanych w Traktacie Rzymskim jest zasada swobodnego przepływu towarów²². Zasada ta podlega jednak kilku ograniczeniom — art. 36 Traktatu pozwala na wprowadzenie ograniczeń obrotu ze względu na konieczność ochrony moralności publicznej, bezpieczeń-

18. P. J. O’Keefe, L. V. Prott, op. cit., s. 505.

19. Tamże, s. 506.

20. Tamże, s. 476.

21. „Les archives sont l’ensemble des documents, quels que soient leur

date, leur forme et leur support matériel, produits ou reçus par toute personne physique ou morale, et par tout service ou organisme public ou privé, dans l’exercice de leur activité”.

22. M. Ahl, *Prawo europejskie*, Warszawa 1995, s. 125.

stwa i porządku publicznego, a także ochrony życia i zdrowia ludności²³. Ten sam artykuł pozwala na wprowadzenie zakazu eksportu tzw. skarbów narodowych mających znaczenie artystyczne, historyczne lub archeologiczne (*trésors nationaux ayant une valeur artistique, historique ou archéologique*)²⁴. W prawie europejskim nie ma jednak wspólnej dla wszystkich państw członkowskich definicji skarbów narodowych²⁵. Nie jest także możliwe jej wprowadzenie przez organy Wspólnoty w drodze rozporządzenia lub dyrektywy, gdyż akty prawne tych organów nie mogą zawierać definicji pojęć występujących w Traktacie²⁶. Z tego też względu tak rozporządzenie Komisji Wspólnot Europejskich w sprawie eksportu dóbr kultury z roku 1992, jak i późniejsza o rok dyrektywa dotycząca restytucji dóbr kultury nielegalnie wywiezionych z terytorium państwa członkowskiego pozostawiają prawu wewnętrznemu tych państw zdefiniowanie kategorii dóbr kultury objętych działaniem art. 36 Traktatu Rzymskiego²⁷. Jedynym środkiem kontroli eksportu dóbr kultury, który może zostać wprowadzony w obrocie z innymi państwami należącymi do Wspólnoty jest zakaz wywozu. Zgodnie z orzecznictwem European Court of Justice treść artykułu 36 nie może być interpretowana rozszerzająco, co uniemożliwia wprowadzanie utrudnień w wywozie, takich jak np. opłaty prohibicyjne (taki system opłat obowiązywał w ustawodawstwie włoskim)²⁸. Przyznane członkom Unii Europejskiej w Traktacie Rzymskim prawo do ustanowienia przepisów zabraniających wywozu dóbr kultury mających charakter skarbów narodowych nie jest równoznaczne ze zgodą na całkowity zakaz eksportu dzieł sztuki. Zakaz taki byłby sprzeczny z postanowieniami art. 36 pkt. 2 Traktatu, który zabrania państwom członkowskim nadużywania uprawnień przyznaných w tym artykule²⁹.

Ze względu na konieczność dostosowania prawa wewnętrznego do wymagań Wspólnot Europejskich, parlament francuski uchwalił w roku 1992 ustawę o produktach poddanych pewnym ograniczeniom³⁰, dotyczącą między innymi kontroli eksportu dóbr kultury. Ustawa ta wraz z towarzyszącym jej dekretem z 29 stycznia 1993³¹ jest podstawowym aktem prawnym regulującym warunki wywozu dóbr kultury za granicę.

Przyjęta w ustawie z 1992 r. definicja skarbów narodowych jest bardzo szeroka. Do kategorii tej zaliczono:

- dobra kultury sklasyfikowane na podstawie ustawy o zabytkach z 31 grudnia 1913 r.,
- archiwa sklasyfikowane na podstawie ustawy o archiwach z 1979 stycznia,
- inne dobra mające istotne znaczenie (*présentant un intérêt majeur*) dla dziedzictwa narodowego z punktu widzenia historii, sztuki lub archeologii.

Ustawa wprowadziła całkowity zakaz wywozu skarbów narodowych, przy czym bezwzględnie zakazany jest wywóz zabytków sklasyfikowanych i sklasyfikowanych archiwów (ustawa uchyliła przewidzianą w prawie o archiwach procedurę uzyskiwania zezwoleń eksportowych). Ustawa przewiduje jednak możliwość czasowego ich eksportu, przy czym wyraźnie określono sytuacje, w których tymczasowy wywóz jest możliwy. Zabytek może zostać wyeksportowany czasowo w celach konserwatorskich, w celu zbadania go za granicą lub w celach wystawienniczych (art. 10 ustawy). Zezwolenie wydaje Minister Kultury, który jednocześnie określa w zezwoleniu miejsce przeznaczenia i datę powrotu dzieła sztuki. W przypadku dóbr kultury należących do trzeciej grupy ich wywóz jest dopuszczalny dopiero po uzyskaniu zaświadczenia, że eksportowany zabytek nie ma charakteru skarbu narodowego. Zezwolenie takie wymagane jest w odniesieniu do dóbr kultury należących do jednej z kategorii wyliczonych w aneksie do dekretu z 1993 roku. O tym, czy zabytek mieści się w którejś z tych grup decydują jego wiek i wartość. W aneksie wymieniono następujące kategorie dóbr kultury:

1. Obiekty archeologiczne mające ponad 100 lat pochodzące z:

- wykopalisk i odkryć gruntowych i podwodnych,
- stanowiska archeologiczne,
- kolekcje archeologiczne, bez względu na wartość.

2. Elementy stanowiące integralne części pamiątek historycznych lub religijnych i pochodzące z rozbiórki tychże, mające więcej niż 100 lat, bez względu na wartość.

3. Malowidła i obrazy wykonane w całości ręcznie, bez względu na podłoże i technikę wykonania, o wartości nie mniejszej niż 150 000 franków.

4. Mozaiki inne niż mieszczące się w kategoriach określonych w pkt. 1 i 2 oraz rysunki wykonane w całości ręcznie, bez względu na podłoże i technikę wykonania, o wartości nie mniejszej niż 15 000 franków.

23. Tamże, s. 143–144.

24. F. Rigaux, *Libre circulation des biens culturels et protection des trésors nationaux*, „European Review of Private Law” 1994, nr 2, s. 96.

25. R. Lecat, V. K. Reeves, *France. Rapport national sur le sujet 1. Les règles juridiques applicables à la circulation internationale d'objets d'art* (w:) M. Briat, J. A. Freedberg (red.), *International Sales of Works of Art IV. Legal Aspects of International Art Trade*, Paris–New York–Deventer–Boston 1993, s. 58.

26. F. Rigaux, op. cit., s. 98.

27. Tamże, s. 99.

28. Tamże, s. 96–97.

29. Tamże, s. 99–100.

30. *Loi n° 92-1477 du 31 décembre 1992 relative aux produits soumis à certaines restrictions de circulation et à la complémentarité entre les services de police, de gendarmerie et de douane*, „Journal Officiel”, 5 janvier 1993.

31. *Décret n° 93-124 du 29 janvier 1993 relatif aux biens culturels soumis à certaines restrictions de circulation*, „Journal Officiel”, 30 janvier 1993.

5. Ryciny, sztychy, serigrafie i litografie oryginalne i odpowiednio ich matryce oraz oryginalne plakaty, których wartość przekracza 15 000 franków.

6. Oryginalne dzieła sztuki monumentalnej lub rzeźby i ich kopie otrzymane tą samą techniką co oryginał, inne niż mieszczące się w kategorii 1, których wartość jest nie mniejsza niż 50 000 franków.

7. Fotografie, filmy i ich negatywy o wartości przekraczającej 15 000 franków.

8. Inkunabuły i manuskrypty, w tym mapy i partytury, pojedynczo lub w kolekcjach bez względu na wartość.

9. Książki starsze niż 100 lat, pojedyncze lub w kolekcjach, o ile ich wartość jest nie mniejsza niż 50 000 franków.

10. Mapy drukowane mające przeszło 200 lat, o wartości nie mniejszej niż 15 000 franków.

11. Wszelkie archiwa zawierające elementy starsze niż 50 lat, niezależnie od nośnika, na którym zostały utrwalone, i bez względu na wartość.

12. a — kolekcje i okazy pochodzące z kolekcji zoologicznych, botanicznych, mineralogicznych lub anatomicznych; b — kolekcje mające znaczenie historyczne, paleontologiczne, etnograficzne lub numizmatyczne — o wartości nie mniejszej niż 50 000 franków.

13. Środki transportu mające przeszło 75 lat, których wartość jest nie mniejsza niż 50 000 franków.

14. Do ostatniej grupy zaliczono rzeczy nie mieszczące się w żadnej z powyższych kategorii, takie jak np. zabawki, meble, przyrządy optyczne, zegarki i dywany, mające 50 do 100 lat i warte co najmniej 50 000 franków.

Właściciel zabytku ubiegający się o zgodę na wywóz składa podanie do ministra kultury, który w ciągu czterech miesięcy musi wydać zaświadczenie, że rzecz nie ma charakteru skarbu narodowego bądź wydać decyzję zakazującą wywozu. Po otrzymaniu podania minister zleca przeprowadzenie ekspertyzy biegłym z zakresu historii, sztuki lub archeologii. Opinia biegłych dołączona zostaje do akt sprawy. Decyzja o odmowie wydania zezwolenia może zostać podjęta wyłącznie przez specjalną komisję powołaną na mocy ustawy z 1992 roku. W skład jedenastoosobowej komisji wchodzi z urzędu:

- dyrektor generalny Archiwów Państwowych
- dyrektor departamentu książki i czytelnictwa
- dyrektor departamentu dziedzictwa kulturowego
- delegat ds. sztuk plastycznych
- dyrektor ds. badań i studiów doktoranckich lub ich przedstawiciele
- pięć osób o odpowiednich kwalifikacjach, powołanych przez ministra odpowiedzialnego za sprawę kultury.

Komisji przewodniczy członek Rady Stanu powoływany dekretem na czteroletnią kadencję.

Minister Kultury ma obowiązek informować komisję o wszystkich udzielonych zezwoleniach, jeżeli natomiast zamierza zakazać wywozu, przekazuje akta sprawy przewodniczącemu komisji, który następnie zwołuje jej posiedzenie. Komisja po wysłuchaniu biegłych, którzy przygotowali ekspertyzę i ewentualnie innych biegłych powołanych na wniosek przewodniczącego, podejmuje decyzję większością głosów, przy czym obecnych musi być co najmniej ośmiu jej członków. Jeżeli głosy rozłożą się równo, decyduje głos przewodniczącego, jeżeli natomiast nie udało się zebrać *quorum* — głosowanie może zostać powtórzone po piętnastu dniach. Nie ma wtedy wymogu zachowania *quorum*.

Osoba, której odmówiono zgody na wywóz może wystąpić z kolejnym wnioskiem o wydanie zezwolenia dopiero po upływie trzech lat od wydania decyzji odmownej. Nie można wtedy zakazać eksportu dobra kultury, chyba że zostało ono sklasyfikowane. W praktyce oznacza to, że państwo będzie zmuszone albo zezwolić na wywóz dóbr kultury po upływie trzyletniego okresu karencyjnego, albo zdecydować się na sklasyfikowanie takich dóbr, z czym łączy się konieczność wypłacenia ich właścicielowi wysokiego odszkodowania. Państwo może też spróbować odkupić zabytek od właściciela³².

Żadne z tych rozwiązań nie jest w pełni zadowalające: dopuszczenie do wywozu dobra kultury uznane go za skarb narodowy sprawia, że nie zostaje osiągnięty cel leżący u podstaw tej regulacji — zachowanie w kraju najcenniejszych dóbr kultury. W przypadku klasyfikacji i wykupu zabytki zostają w kraju, wiąże się to jednak z koniecznością ponoszenia przez państwo znacznych wydatków na zakup skarbów narodowych, jak również z obowiązkiem zapłaty odszkodowań właścicielom sklasyfikowanych rzeczy³³.

Restytucja wywiezionych nielegalnie dóbr kultury

Omówione wyżej przepisy nie dotyczą sytuacji, gdy dobro kultury zostało wywiezione w sposób sprzeczny z obowiązującym prawem. Kwestia restytucji dóbr kultury wywiezionych nielegalnie poza terytorium Francji została uregulowana w ustawie nr 95–877 z 3 sierpnia 1993 r., która stanowi implementację dyrektywy Rady Wspólnot 93/7 w sprawie restytucji dóbr kultury wywiezionych nielegalnie z państwa członkowskiego³⁴. Ze względu na to, że zakresem przedmiotowym ustawy objęto także restytucję dóbr kultury wwiezionych nielegalnie na terytorium Francji z innego państwa członkowskiego, konieczne było przyjęcie definicji tychże dóbr odmiennej od zawartej w ustawie z roku

32. S. de Vilmorin, op. cit., s. 4.

33. Tamże.

34. *Loi n° 95–877 du 3 août 1995 portant transposition de la directive 93/7 du 15 mars 1993 du Conseil des Communautés*

européennes relative à la restitution des biens culturels ayant quitté illicitement le territoire d'un Etat membre, „Journal Officiel”, 4 août 1995.

1992 r. Dobrami kultury są w myśl art. 2 ustawy wszystkie dobra kultury zaliczone przez ustawodawstwo kraju — członka Unii do kategorii „skarbów narodowych” w rozumieniu art. 36 Traktatu Rzymskiego. Przykładowo wymieniono dobra należące do jednej z kategorii określonych w dekrete Rady Stanu, znajdujące się w zbiorach publicznych (muzeach, archiwach i bibliotekach) i w inwentarzach instytucji kościelnych. Przy tym nie ma znaczenia to, czy dane dobro kultury zostało uznane za skarb narodowy przed czy po jego nielegalnym eksporcie.

Jeśli chodzi o skarby narodowe wywiezione nielegalnie z terytorium Francji, to zaliczono do nich dobra kultury sklasyfikowane na podstawie ustawy z 31 grudnia 1913 r. lub ustawy o archiwach z 3 stycznia 1976 r., dobra uznane za skarby narodowe przez właściwą komisję (patrz wyżej), jak również dobra kulturalne będące własnością osób publicznych i znajdujące się w inwentarzach bibliotek, muzeów, archiwów i podobnych im instytucji (art. 11).

Właściwy organ administracyjny może wystąpić do władz państw-członków Unii Europejskiej z wnioskiem o wszczęcie poszukiwań nielegalnie wywiezionych dóbr kultury, jak i poinformować władze państwa, na terenie którego znajduje się taki zabytek (art. 13). Z roszczeniem o zwrot wywiezionego dobra kultury występuje do właściwego sądu w państwie członkowskim państwo, a nie właściciel rzeczy (art. 14). Ponadto właściwy organ administracyjny zobowiązany jest podać do wiadomości publicznej informację o wszczęciu procedury restytucyjnej oraz o rozstrzygnięciu w tej sprawie (art. 15). Jeżeli orzeczony zostanie zwrot rzeczy, jej posiadaczowi należy się odszkodowanie wypłacane przez państwo (art. 16), rzecz zaś zostaje we władaniu państwa do czasu przekazania jej właścicielowi (art. 17). Jeżeli jednak nie uda się go odnaleźć w ciągu pięciu lat od ogłoszenia o zwrocie rzeczy staje się ona własnością państwową (art. 20).

Sankcje karne

Na zakończenie należy wspomnieć także o karach grożących nielegalnym eksporterom dóbr kultury. W poprzednio obowiązującym stanie prawnym przepisy karne z tej dziedziny rozrzucone były po kilku aktach prawnych. Sankcje grożące osobom wywozącym nielegalnie zabytki miały charakter przede wszystkim finansowy, mniejszy nacisk kładziono natomiast na karę pozbawienia wolności. Wywiezienie zabytku sklasyfikowanego zagrożone było w myśl art. 31 ustawy z roku 1913 karą grzywny od 300 do 30 000 franków i aresztu od trzech dni do sześciu miesięcy. Możliwe było także orzeczenie tylko jednej z tych kar. Nieco inne rozwiązanie przyjęto w art. 4 ustawy z 1941 roku. W ustawie tej podstawowe znaczenie miały wysokie kary pieniężne — osoba, która wywozła lub usiłowała wywieźć nielegalnie dzieło sztuki karana była grzywną w wysokości podwójnej wartości wywożonej rzeczy, sam zaś zabytek podlegał konfiskacie na rzecz państwa. Karę aresztu od trzech dni do trzech miesięcy orzekano wyłącznie w przypadku recydywy.

System kar został zaostrzony i ujednolicony przez ustawę z 1992 roku. W myśl art. 13 teje ustawy przestępstwem jest nielegalny wywóz lub usiłowanie wywozu dóbr kultury znajdujących się w kolekcjach publicznych, sklasyfikowanych dóbr kultury i archiwów oraz ich tymczasowy wywóz bez zezwolenia lub wbrew warunkom określonym w zezwoleniu. Zabroniony jest również eksport (także tymczasowy) innych dóbr kultury bez uzyskania stosownego zezwolenia. Wzrosły znacznie sankcje grożące nielegalnym eksporterom. Przestępstwo to zagrożone jest karą dwóch lat pozbawienia wolności i karą grzywny w wysokości 3 000 000 franków.

Control of the Export of Cultural Property in French Law

The basic legal act regulating issues connected with the export of cultural property is the law of 1992 on products subject to certain restrictions and an accompanying decree of January 1993. The law in question adapted French legislation to the requirements of the European Union. A complete ban on export encompasses so-called national treasures which include cultural property classified upon the basis of the law on historical monuments of 1913, archives classified upon the basis of the law on archives of 1979, and other forms of cultural property of essential significance for the national heritage. The export of historical monuments

contained in the last group is, however, feasible after obtaining a certificate that the exported monument is not regarded as a national treasure. A person refused such a certificate can renew attempts three years after the negative decision. An administrative body can then either issue a permit or conduct classification. A separate law adapted the procedure of the restoration of exported cultural property to European Union demands. Such export without prior permission or contrary to conditions defined in the permission is a crime penalised with imprisonment and a fine.